

Коханюк Т.С. Понятия и виды правил и приемов системного толкования уголовного закона.

Анализируется обоснование отдельных правил и приемов толкования, а также необходимость их применения при системном толковании уголовного закона. Предложена классификация правил системного толкования уголовного закона.

Ключевые слова: правила толкования, приемы толкования, системное толкование уголовного закона.

Kohanyuk T.S. Concepts and Types of Rules and Techniques of the Criminal Law Interpretation.

The grounds of specific rules and techniques of interpretation and necessity of their application during system interpretation of the criminal law are analyzed. The classification of rules of the criminal law system interpretation is suggested.

Key words: rules of interpretation, techniques of interpretation, system interpretation of the criminal law.

Стаття надійшла 8 лютого 2011 р.

УДК 343.53(477)

Н.Є. Маковецька

ДО ПИТАННЯ ПРО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ВБИВСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Розглядаються проблеми кваліфікуючих ознак вбивств за кримінальним правом України та Республіки Польща. Проводиться порівняльний аналіз на основі польського досвіду, обґрунтовуються пропозиції щодо удосконалення чинного КК України.

Ключові слова: вбивство, кваліфікуючі ознаки, Україна, Республіка Польща.

Постановка проблеми. Україна на шляху до євро-атлантичної інтеграції повинна реформувати свою правову систему, в тому числі й систему кримінального права. В зв'язку з цим є актуальним порівняльний аналіз окремих кримінально-правових засобів протидії злочинам. Адже, лише вивчаючи досвід інших європейських держав, ми зможемо успішно вирішити питання приведення українського кримінального законодавства до вимог Європейської Спільноти.

Польща є одним із найближчих до України сусідів, які за останні кільканадцять років успішно реформували свою правову систему на шляху до членства в НАТО та до Європейського Союзу. Саме ці чинники дають підставу вважати, що проведення порівняльного аналізу проблем відповідальності за вбивство може бути корисним для подальшого удосконалення українського кримінального законодавства, а також пов'язаної з цими проблемами доктрини кримінального права.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу системи та структури кваліфікуючих ознак вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща, а також вивчення можливості використання польського досвіду з метою удосконалення чинного кримінального законодавства України про відповідальність за вбивство.

Стан дослідження. Досліджуваній проблематиці присвячені праці багатьох українських та польських науковців, зокрема, М. Будин-Кулік, В. Вольтера, В.К. Грищука, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, М.І. Хавронюка, М. Цісляка, А. Цоля. Однак, залишається чимало дискусійних моментів, зокрема, щодо класифікації кваліфікуючих обставин при вбивстві, розумінні їх змісту тощо.

Виклад основних положень. Перш ніж охарактеризувати вбивство при кваліфікуючих обставинах за кримінальним правом України та Республіки Польща, необхідно з'ясувати поняття кваліфікуючих обставин та у чому полягає відмінність між цими обставинами, та обставинами, що обтяжують покарання. В юридичній літературі стосовно цього питання нема єдності думок.

Деякі вчені вважають, що істотної різниці між цими обставинами немає. Так, А.П. Козлов зазначає, що вони мають єдину правову основу. Зокрема, як ті, так й інші: 1) характеризують або ступінь виразності елементу складу злочину, або ознаки злочину, що знаходиться за межами його складу; 2) як правило, не мають універсального характеру; 3) як правило, належать не до одного, а до декількох видів злочинів; 4) враховуються тільки тоді, коли вони конкретно виражені; 5) посилюють відповідальність винного. На його думку, лише при призначенні покарання вони відрізняються між собою за характером їх застосування. Тому, вважає вчений, немає потреби у виділенні двох самостійних видів обтяжуючих кримінальну відповідальність обставин [1, с. 9].

Інші вчені вважають відмінність між цими обставинами істотною. Вони акцентують увагу на тому, що обставини, які передбачені в статтях Особливої частини КК, фактично включені в склад злочину і

тим самим впливають на кваліфікацію діяння. Цим зазначені обставини істотно відрізняються від обставин, які передбачені в Загальній частині КК, оскільки ці обставини не є ознаками відповідних складів злочинів і тому не впливають на кваліфікацію, а враховуються судом лише при визначенні конкретного виду та розміру покарання [2, с. 25; 3, с. 10]. У зв'язку з цим, на їхню думку, слід чітко розмежовувати зазначені види обтяжуючих кримінальну відповідальність обставин. Більше того, деякі вчені вважають за доцільне для позначення цих видів обставин уживати різну термінологію в кримінальному законодавстві. Зокрема, на думку Л.О. Прохорова, обставини другого виду слід називати «кваліфікуючими обставинами» безпосередньо в статтях Особливої частини Кримінального кодексу [4, с. 101].

На наш погляд, юридична природа цих видів обставин є різною.

Обставини, що обтяжують покарання та передбачені в Загальній частині КК України, не є ознаками складу злочину. У зв'язку з цим їх наявність у справі не впливає на кваліфікацію злочину і, відповідно, не впливає на визначення формалізованих меж покарання за певний злочин. Значення цих обставин полягає в тому, що, за наявності їх у справі, більшість із них обов'язково повинні враховуватися судом при індивідуалізації покарання, тобто при призначенні конкретного виду й розміру покарання. Наявність таких обставин у кримінальній справі дозволяє правозастосовним органам індивідуалізувати вид і розмір покарання в межах, передбачених санкцією відповідної статті Особливої частини КК України. Їх установлення є підставою для призначення судом більш суворого покарання. Зокрема, за наявності в санкції статті Особливої частини КК України, за якою засуджується злочинець, двох і більше основних видів покарання – обрати більш суворий вид покарання; в межах відносно визначеної санкції – призначити покарання ближче до верхньої межі; якщо в санкції статті міститься факультативне додаткове покарання – застосувати його.

На відміну від обставин, передбачених у Загальній частині, обставини, що передбачаються в диспозиціях статей Особливої частини КК, є ознаками відповідних складів злочинів. А отже, вони впливають на кваліфікацію злочину і, відповідно, – на встановлення меж, у яких суд обирає конкретний вид і розмір покарання. Ці обставини, як правило, не можуть впливати на індивідуалізацію покарання. Навіть, якщо та чи інша обставина, що вказується в диспозиції статті Особливої частини кримінального закону як ознака злочину, водночас передбаче-

на як обтяжуюча обставина в ст. 67 КК України, за загальним правилом вона не повинна враховуватись при призначенні покарання за такий злочин [5].

У зв'язку з цим, в цій статті обставини, що обтяжують покарання і впливають на кваліфікацію, називатимемо кваліфікуючими обставинами.

Аргументом на користь цієї позиції може слугувати також й польський досвід. У доктрині кримінального права Республіки Польща виокремлюють основні, а також кваліфіковані та привілейовані склади злочинів [6, с. 49–51]. Кваліфіковані склади злочинів, як і в українському кримінальному праві, утворюються шляхом додавання до основного складу злочину ознак, що підвищують ступінь суспільної небезпеки діяння [7, с. 29]. Ці ознаки є обставинами, які могли б братися до уваги під час призначення покарання, але законодавець з різних причин, диференціюючи кримінальну відповідальність, надає їм статусу ознак складу злочину. З формальної позиції кваліфіковані склади злочинів відрізняються від основного складу злочину, як правило, більшою кількістю ознак, однак, за змістом різниця між ними полягає в різному ступені суспільної небезпеки діяння [6, с. 50]. Польський науковець Л. Лернел зазначає, що кваліфіковані та привілейовані склади злочинів, з одного боку, відрізняються від основного складу злочину більшою кількістю його ознак, що впливають на ступінь суспільної небезпеки, а з іншого – становлять окремий склад злочину, внутрішнім виразом чого є більш детальний опис ознак складу злочину в диспозиції та інший вид чи розмір покарання, що передбачається за вчинення цього злочину [8, с. 87].

Таку ж оцінку кваліфікованим видам складів злочинів дає й Верховний Суд Республіки Польща [9].

Ст. 115 КК України є унікальною, оскільки це єдина стаття в Особливій частині, яка містить пункти. Ч. 2 ст. 115 КК України передбачає так звану «специфічну частину» одного юридичного складу злочину з альтернативними кваліфікуючими ознаками, але, враховуючи те, що їх дуже багато, і бажаючи відокремити їх одну від одної, законодавець представив їх окремими пунктами, яких налічується тринадцять.

При цьому, тут законодавець непослідовний, оскільки в окремих пунктах представлено декілька обтяжуючих обставин. Зрозуміло, бажано дотримуватись єдиного підходу, щоб кожна з цих обставин була представлена на рівні окремого пункту ч. 2 ст. 115 КК України.

В юридичній літературі неодноразово намагались класифікувати обставини, передбачені ч. 2 ст. 115 КК України. Найпоширенішою є та класифікація, в основу якої покладено елементи й ознаки складу злочину. Так, наприклад, С.В. Бородін виділяє дві групи обставин [10, с. 82–83]:

- 1) ті, що характеризують об'єктивні ознаки вбивства;
- 2) ті, що характеризують суб'єктивні ознаки та особу винного.

Т.А. Плаксіна, деталізуючи цю класифікацію, виділяє наступні групи ознак [11, с. 41–42]:

- 1) що характеризують об'єкт складу злочину;
- 2) що характеризують об'єктивну сторону складу злочину;
- 3) що характеризують суб'єкт складу злочину;
- 4) що характеризують суб'єктивну сторону складу злочину.

Приблизно таку ж класифікацію проводить І.Я. Козаченко, однак, він виділяє ще одну групу ознак: таких, що характеризують як об'єктивну, так і суб'єктивну сторону складу злочину [12, с. 21].

Дещо іншу класифікацію пропонує Н.І. Загородніков, виділяючи лише три групи обставин [13, с. 24]:

- 1) ознаки, що характеризують мотив і мету вбивства;
- 2) ознаки, що характеризують суб'єкта вбивства;
- 3) ознаки, що характеризують спосіб вчинення злочину.

Між всіма переліченими класифікаціями принципової різниці немає: всі вони ґрунтуються на характеристиці різних елементів чи ознак складу злочину.

Незважаючи на те, що така класифікація не позбавлена недоліків, оскільки деякі з ознак умисного вбивства, що передбачені в ч. 2 ст. 115 КК України, неможливо віднести до однієї групи (наприклад, особлива жорстокість характеризує і спосіб вчинення злочину, тобто об'єктивну сторону, і особу винного), все ж таки з нею можна погодитися. Така класифікація є зручною для вивчення кваліфікуючих ознак і їх співвідношення між собою.

В одному злочині об'єктивні ознаки можуть без обмежень поєднуватися як з собою, так і з суб'єктивними ознаками. Це правило поширюється й на суб'єктивні ознаки, що характеризують особу винного. Суб'єктивні ознаки, що характеризують мотив та мету злочину, можуть без обмежень поєднуватися з об'єктивними ознаками, а також з суб'єктивними ознаками, що характеризують особу винного. Однак, їх поєднання між собою є обмеженим. Так, зокрема, відповідно до п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого

2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [14], у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясовувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч. 2 ст. 115 КК України, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву.

Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство.

Кваліфіковане вбивство передбачено § 2 та 3 ст. 148 КК Республіки Польща. Зокрема § 2 ст. 148 КК Республіки Польща передбачає 4 пункти, в яких викладені кваліфікуючі ознаки, зокрема:

- 1) вбивство з особливою жорстокістю;
- 2) у зв'язку з взяттям заручника, зґвалтуванням або розбоєм;
- 3) з мотивів, що заслуговують на особливе засудження;
- 4) з використанням вогнепальної зброї або вибухових матеріалів.

Крім того, § 3 цієї ж статті передбачає відповідальність за вбивство одним діянням більше ніж одну особу, а також вчинене особою, що була засуджена за вбивство.

Слід зазначити, що чинний КК Республіки Польща 1997 року вперше ввів поняття кваліфікованого виду вбивства. До цього попередній кодекс 1969 року передбачав лише основний та привілейований склади умисного вбивства.

Як недолік слід виділити те, що в окремих пунктах § 2 ст. 148 КК Республіки Польща представлено декілька кваліфікуючих обставин, а також те, що кваліфікуючі ознаки викладені не в одному, а в двох (2 і 3) параграфах.

У доктрині польського кримінального права усі кваліфікуючі ознаки поділяють на три основні види [15, с. 36]:

- 1) ознаки, що характеризують наслідки;
- 2) ознаки, що характер діяння;
- 3) ознаки, що характеризують як наслідки, так і діяння.

Ознаки, що характеризують наслідки, виступають після вчинення суспільно небезпечного діяння і належать до його наслідків. Такі ознаки інколи називають ще динамічними. Вони становлять не значну частину усіх кваліфікуючих ознак, передбачених КК Республіки Польща. Структура кваліфікованого складу злочину, що характеризує

наслідки, повинна мати дві складові: перша складова – це діяння, яке саме собою утворює основний склад злочину, а друга – наслідок, при наявності якого утворюється кваліфікований склад злочину.

Ознаки, що характеризують діяння, мають місце з самого початку вчинення злочину. В зв'язку з цим їх ще називають статичними. До останньої групи входять ознаки, що стосуються або можуть стосуватися як діяння, так і наслідків.

Кваліфікуючі ознаки, що характеризують діяння, є найбільшою групою усіх кваліфікуючих ознак, передбачених в КК Республіки Польща.

Своєю чергою, їх класифікують на такі види [6, с. 54]:

- 1) ознаки, що характеризують об'єкт злочину;
- 2) ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину;
- 3) ознаки, що характеризують суб'єкт злочину;
- 4) ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону злочину.

У зв'язку з цим, можна провести аналогію щодо класифікації кваліфікуючих ознак, яка наявна в доктрині кримінального права України. Усі кваліфікуючі ознаки вбивства стосуються діяння і, відповідно, підлягають класифікації на підвиди за вищевказаними критеріями.

Проблема визначення структури та системи кваліфікуючих обставин при вчиненні вбивства не є вичерпною і потребує подальшого дослідження.

1. Козлов А.П. Отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве: автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук / А.П. Козлов. – М., 1978.

2. Карпец И.И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в советском уголовном праве / И.И. Карпец. – М., 1959.

3. Кругликов Л.Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве: учеб. пособие для студентов, изучающих спецкурс «Вопросы теории и практики назначения наказания» / Л.Л. Кругликов; под ред. Е.А. Фролова. – Ярославль, 1977.

4. Прохоров Л.А. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву / Л.А. Прохоров. – М., 1972.

5. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2004 року № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0007700-03>

6. Kokot R. Zbójstwo kwalifikowane / R. Kokot. – Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2001. – 297 s.

7. Świda W. Prawo karne, s. 222; Wolter W. Wykład prawa karnego na podstawie kodeksu karnego z 1969 r. / W. Wolter. – Kraków, 1970.

8. Lernell L. Wykład prawa karnego. Część ogólna, t. I / L. Lernell. – Warszawa, 1969.

9. Wyrok Sądu Najwyższego z 7 kwietnia 1971 r., IV KR 22/71, OSNPG 1971/20/181.

10. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни / С.В. Бородин. – М., 1977.

11. Плаксина Т.А. Уголовная ответственность за убийство. Общие вопросы ответственности за убийство / Т.А. Плаксина. – Барнаул, 1988.

12. Козаченко И.Я. Уголовное право / И.Я. Козаченко, З.А. Незнамов. – М., 1998.

13. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. – М., 1961.

14. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-03>

15. Bojarski T. Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym / T. Bojarski. – Lublin, 1979.

Маковецкая Н.Е. К вопросу о квалифицирующих признаках убийства по уголовному праву Украины и Республики Польша.

Рассматриваются проблемы квалифицирующих признаков убийства в уголовном праве Украины и Республики Польша. Проводится сравнительный анализ, на основании польского опыта вносятся предложения по усовершенствованию действующего уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: *убийство, квалифицирующие признаки, Украина, Республика Польша.*

Makovetska N.Ye. On the Problem of Murder Qualifying Features under Criminal Law of Ukraine and the Republic of Poland.

The problems of murder qualifying features under Criminal Law of Ukraine and the Republic of Poland are discussed in the article. The author provides comparative analyses on the basis of the Polish experience and gives propositions for improving the criminal legislation of Ukraine.

Key words: *murder, qualifying features, Ukraine, Republic of Poland.*

Стаття надійшла 17 лютого 2011 р.